

УДК 316.3:321.7

Краснопольська Т. М., НУ «ОЮА»

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ ЯК СКЛАДОВА ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті розглянуто гендерний паритет у політичній сфері (на рівні представницьких інститутів та політичних партій) як складова паритетної демократії, запропоновані заходи, спрямовані на досягнення гендерної рівності в Україні.

Стаття 1 Конституції проголошує Україну демократичною державою [1], процес демократизації йде на всьому протязі існування нашої країни, тобто більше 20 років. Якщо демократію розглядати схематично, то вона передбачає можливість громадян брати участь у прийнятті політичних рішень не тільки в якості виборців, але і представників влади. В нашій державі жінки складають більше половини населення країни, відповідно, відсоток жінок на рівні прийняття політичних і економічних рішень повинен бути адекватним цьому співвідношенню. Як показує світова практика, найбільш адекватною та ефективною є паритетна демократія.

Як відомо сама концепція паритетної демократії була розроблена Комітетом з рівності між чоловіками і жінками та Департаментом прав людини, які діють в структурі Ради Європи. Її обговорювали на регіональній підготовчій нараді у Відні в 1994 р. Концепція виражала ідеї жіночих організацій західноєвропейських країн. Розробники концепції вважали, що демократія передбачає «повноцінну участь жінок на основі рівності з чоловіками на всіх рівнях і у всіх галузях функціонування суспільства, ... участь кожної статі в органах управління повинно здійснюватися на паритетній основі, при цьому мета – прийти до співвідношення 50 % на 50 %» [2].

На сучасному етапі розвитку категорія «паритетна демократія» має набагато ширше тлумачення. Так, проф. Л. І. Кормич розглядає її як «модель системи стримувань і противаг, що забезпечує реалізацію рівних прав і можливостей для всіх учасників демократичного процесу, створюючи певний баланс інтересів», при цьому «паритет визначає взаємини у різних сферах життєдіяльності суспільства: національних відносинах, гендерній політиці, міжконфесійних відносинах тощо» [3, с. 12-13].

Виходячи зі змісту поняття «паритетна демократія», можна виокремити декілька її параметрів, що стосуються гендерної складової, а саме пропонуємо наступні:

- рівні права та рівні можливості для участі у суспільному житті та політиці всіх громадян, незалежно від статі;
- рівне представництво жінок та чоловіків на виборчих та призначуваних посадах;
- паритетна участь жінок у законодавчому процесі (гендерний баланс в парламенті).

Зі сказаного вище видно, що формування та становлення паритетної демократії напряму залежить від стану реального досягнення в суспільстві гендерної рівності, під якою розуміються «рівні можливості самореалізації жінок і чоловіків, гарантії дотримання прав і свобод з урахуванням особливостей статей, взаємні обов'язки та спільна відповідальність в процесі життєдіяльності» [4, с. 209]. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун у своїй вступній промові під час проведення круглого столу з питань гендерної рівності та демократії, що проходив 4 травня 2011р., наголосив, що до гендерної рівності слід ставитися як до чітко визначеної мети процесу демократизації, а не як до «додатку» до неї, особливо, коли досвід показує, що демократичні ідеали всеосяжного підходу, підзвітності і прозорості не можуть бути досягнуті без прийняття законів, політики, заходів та практики, спрямованих на вирішення проблем нерівності. Виконавчий директор структури «ООН-жінки» Мішель Бачелет заявила, що «якщо демократія нехтує питанням участі жінок, якщо вона не хоче прислухатися до голосу жінок, якщо вона знімає з себе відповідальність за забезпечення дотримання прав жінок, то це демократія лише для половини суспільства» [5].

Таким чином, при побудові демократичного суспільства паритетне представництво жінок у владі – справа справедливості і рівності. «Жінки висувають законодавчі ініціативи, які близькі їхнім інтересам, роблять, таким чином, державу більш соціально-орієнтованою. Жінки-політики служать «рольовою моделлю», прикладом того, що жінці доступна будь-яка роль у житті. Світовий досвід, як, втім, і здоровий глузд, підказують, що тільки там комфортна держава, де існує паритет жінок і чоловіків у сім'ї та поза домом. Тому прихід жінок до влади – така сама об'єктивна історична неминучість, як прихід в будинок комп'ютера», – каже у своєму інтерв'ю Н. Шведова, політолог, керівник Центру соціально-

політичних досліджень Інституту США і Канади Російської академії наук [6]. З чим не можна не погодитись.

На жаль, поки що Україна, незважаючи на тривалу співпрацю в рамках проектів Ради Європи та проголошений курс на європейську інтеграцію, ще не досягла рівня європейських вимог у цій сфері. Гендерні перетворення у політико-правовій системі і в суспільстві в цілому – процес складний і тривалий. Однак, на сучасному етапі розвитку українського суспільства, на наш погляд, спостерігається ломка гендерних стереотипів. Проте даному процесу суттєво заважають перешкоди минулого, старі стереотипи скептичного ставлення до гендерної рівності, а також викривлена, чи поверхнева інформація про становище жінки в суспільстві, радянський міф про рівноправ'я. Важливою умовою ствердження гендерної культури є необхідність зміни ментальності чоловіків і жінок. Першим кроком на цьому шляху є закріплення рівності чоловіків та жінок на законодавчому рівні, що доволі успішно було зроблено в нашій державі.

Одразу слід зазначити, що рівність чоловіків та жінок передбачає не тільки декларування, а й забезпечення її практичної реалізації. І, в першу чергу, це стосується державного управління, оскільки наявність паритету саме тут є передумовою його існування в інших сферах життя суспільства.

Світова практика свідчить про різноманіття методів досягнення гендерної рівності, що залежить від специфіки держави, її політичної та соціально-економічної системи, рівня розвитку суспільства та ін. Однак, досвід жіночого руху дозволяє згрупувати основні принципи реалізації політичних цілей в підвищенні політичного представництва жінок.

У першу чергу, в сучасній політиці актуалізувалася роль партій як основних каналів вираження та реалізації інтересів жінок. Протягом останніх ста років відбувалися партійні реформи, в програми партій стали включатися вимоги жінок, трансформувалася процедура відбору кандидатів, змінювалися і програмні пріоритети партій. Відповідно, розроблялося нове покоління законів, що регулює рівні права і можливості, вводилися в практику інституційні заходи, що підтримують гендерний напрямок, організовувалися спеціальні галузеві відомства. У європейських і північноамериканських країнах гендер став постійною складовою в роботі політичних партій.

Однак, в даний час досягнення паритетної демократії і, власне, гендерного балансу не є показовим у світовому співтоваристві. Будучи одним з базових чинників розвитку громадянського суспільства політичні партії також є і провідниками гендерної нерівності, про що говорить низьке внутрішньопартійне представництво жінок, особливо на рівні партійного керівництва.

Відповідно до вищесказаного слід розглядати досвід деяких країн в просуванні жінок, як на рівні представницьких інститутів, так і на внутрішньопартійному рівні.

Відносно представництва жінок у парламенті, в цілому, у світі цей показник є доволі низьким на рівні 10-15 %. При цьому лівова частка тут належить європейським країнам (а саме Скандинавським) та країнам Північної Америки.

Представництво жінок у парламенті показує тип партійної системи держави та ставлення партій до гендерної рівності. Цікавою з цього погляду є класифікація російських політологів, де ключовою ознакою стала кількісна представленість жінок в парламентах, відповідно до якої країни були розділені на 6 груп:

1. Країни-лідери з політичного представництва жінок, 30 – 45 % жінок-парламентаріїв – 9 країн (8 в 1997 р.);

2. Гендерно-перспективні країни з 15 – 30 % жінок-парламентаріїв – 37 країн (27 в 1997 р.);

3. Група країн з високою гендерною диспропорцією, 10 – 14,9 % жінок-парламентаріїв – 37 країн (33 в 1997 р.);

4. Група країн з безумовним домінуванням чоловіків, основна група, 5 – 9,9 % жінок-парламентаріїв – 50 країн (54 в 1997 р.);

5. Група країн з виключно низькою представленістю жінок, до 5 % жінок-парламентаріїв – 25 країн (35 в 1997 р.);

6. Група країн з «чоловічими парламентами», в парламентах 9 країн жінок не було зовсім (10 в 1997 р.) [7].

Зараз Україна входить до четвертої групи, проте жіноче представництво у Верховній Раді у відсотковому виразі коливалось від 3 % до 8 % у різні роки:

– I скликання: у 1990 році обрано 13 жінок-депутатів (3,0 %);

– II скликання: у 1994 році обрано 19 жінок-депутатів (5,7 %);

– III скликання: у 1998 році обрано 35 жінок-депутатів (8,1 %);

– IV скликання: у 2002 році обрано 23 жінок-депутатів (5,1 %);

– V скликання: у 2006 році обрано 36 жінок-депутатів (8,0 %);

– VI скликання: у 2007 році обрано 37 жінок-депутатів (8,2 %) [8].

За показником представництва жінок у парламенті, Україна посідає 113-тє місце у світі, поступившись навіть Єгипту, Туреччині, Білорусії, Узбекистану, Киргизстану тощо.

На кількісний показник присутності жінок у парламенті впливає рівень їх представництва у списках політичних партій. Також була виявлена залежність цього показника від типу виборчої системи. Так, Р. Дж. Музер вважає, що рівень представництва жінок вище за пропорційної системи. Проте, такий висновок не стосується пострадянських країн, для яких однозначних висновків вчений не зміг зробити. Але за його спостереженнями, у крайніх випадках Росії та України незалежних кандидатів виявляється більше, ніж партійних, і вони отримують більше місць, ніж будь-яка з політичних партій. При таких виборах політичні діячі-жінки мають кращі шанси бути обраними в одномандатних округах, ніж потрапити у верхні рядки в партійних списках [9].

Партії у своїй діяльності використовують один з наступних підходів до вирішення питання забезпечення гендерної рівності:

– гендерно-нейтральний підхід – партії ігнорують питання статі кандидата, при цьому жінки висуваються досить рідко та до парламенту майже не потрапляють (їх питома вага становить 5 – 10 % депутатів парламенту);

– система підтримки («affirmative actions») – партійна політика виразно виражається і підтверджується практичними діями намірів щодо підтримки та просування жінок (організація фінансової допомоги жінкам кандидатам, проведення спеціальних курсів, семінарів, конференцій для жінок, які виявили бажання розділити з чоловіками владні функції і т. п.);

– політика «позитивної дискримінації» («positive discrimination»). Її механізмом є гендерне нормування (квотування) – кількісні норми участі у владних структурах, застосовні до обох статей в різних (від 10 до 50 %) пропорціях. У рамках цієї форми можна виділити три різних види нормування, що розрізняються за цілями і принципами формування квот: партійне квотування на рівні статутів партій (вказується пропорція жіночих і чоловічих прізвищ у списках кандидатів), гендерне квотування в електоральному законодавстві (визначення мінімального відсотка кандидатів від однієї статі, а іноді і послідовність у списку чоловічих/жіночих імен) та квотування місць в парламентах – в даний час законодавчо закріплено лише в п'яти країнах;

– політична розрядка. Вона застосовувалась в країнах соціалістичного блоку негласно, у вигляді 30 % квот для жінок на національному і 40-50 % квот на місцевому рівні. В деяких пострадянських країнах в тому чи іншому вигляді існує і понині.

Країни-лідери з політичного представництва жінок на шляху до гендерної рівності, в першу чергу, встановлювали систему квотування, яка частіше була не обов'язком, а рекомендацією. Проте, через активну діяльність неурядових жіночих організацій, а також за сприяння держави, партії таких квот найчастіше дотримувались. Інколи держава фінансово заохочувала введення квот у політичних партіях (наприклад, Франція), або навпаки – за недотримання квот у виборчому списку, партія могла бути знята з перегонів (наприклад, Аргентина).

На дотримання гендерної рівності також була спрямована робота цілої низки інституцій. Так, відповідно до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи від 12 березня 2003 р., державами-членами утворені незалежні органи, спостережні комітети за забезпеченням рівності або спеціальні посередницькі органи, з метою здійснення контролю за політикою уряду у питаннях збалансованої участі жінок та чоловіків у політичній та громадській діяльності, або доручено виконання цього завдання національним органам забезпечення рівності. Так, для реалізації гендерної політики діяльності урядів щодо забезпечення рівного представництва жінок у роботі певних інституцій створено:

– тимчасові комітети (Данія – Комітет з питань рівності статей, Фінляндія – рада з питань рівності, Угорщина – Національний комітет, Норвегія – Комітет державних секретарів з питань рівності, Португалія – Комісія з питань рівності та прав жінок);

– постійні інституційні органи/відділи (Бельгія – Служба з питань рівних можливостей в Міністерстві зайнятості; Швеція – Міністр з питань рівності статей, Відділ з питань рівності, Спеціальна посередницька служба (омбудсмен) з питань рівних можливостей);

– спеціальні відділи або посади в різних урядових органах (наприклад, у Норвегії – двоє службовців в кожному Міністерстві стежать за забезпеченням рівності між жінками і чоловіками);

– парламентські органи (Албанія – Група жінок-парламентарів, Естонія – Асоціація жінок-парламентарів, Франція – дві парламентські делегації з питань прав жінок і рівних можливостей жінок і чоловіків).

З метою здійснення контролю та оцінки збалансованої участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень, на підставі міжнародних порівняних даних, визначено та використовуються такі показники, за якими здійснюється оцінка результатів, досягнутих у сфері прийняття рішень з питань політики та громадського життя:

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків, обраних до парламентів та до місцевих органів самоврядування від кожної політичної партії;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків у складі національних делегацій при асамблеях, а також при міжнародних організаціях та форумах;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків у складі національних, федеральних та регіональних урядів;

- кількість жінок та чоловіків-міністрів/державних секретарів у різних галузях діяльності національних, федеральних та регіональних урядів;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків-високопосадовців та їх розподіл за галузями діяльності;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків-суддів Верховного суду;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків у складі органів, що призначаються урядом;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків у складі керівних органів політичних партій на національному рівні;

- відсоткове співвідношення жінок та чоловіків-членів спілок підприємців, професійних спілок та синдикатів, а також відсоткове співвідношення жінок та чоловіків у складі їхніх керівних органів на національному рівні [10, с. 73].

Досягнення гендерного паритету в суспільстві як неодмінної умови його стабільного розвитку неможливе без послідовних дій вищого законодавчого органу і органів виконавчої влади щодо формування гендерної культури взаємовідносин у управлінській сфері, зміни гендерної свідомості посадовців, урахування гендерних підходів у всіх стратегічних напрямках діяльності інститутів держави і громадянського суспільства.

Суттєвим інструментом реалізації державної гендерної політики повинна стати взаємоузгодженість дій інститутів держави

і громадянського суспільства, здатних підтримувати гендерно-чутливу систему державного управління у стані результативного функціонування.

З урахуванням вищесказаного, в якості основних рекомендацій для вирівнювання можливостей жінок і чоловіків у політичній сфері пропонуємо наступні заходи:

- створення спеціалізованих органів та комітетів у різних гілках влади з питань гендерної політики;
- розробка законодавства і державних програмних документів, що забезпечують досягнення гендерної рівноправності на всіх рівнях суспільної взаємодії;
- внесення пропозицій для партій про організацію жіночих секцій/ жіночих громадських груп;
- вивчення можливостей запровадження квот та резервування місць для жінок на всіх рівнях влади, а також на внутріпартійних рівнях;
- внесення пропозицій для партій на користь збільшення представництва жінок у списках кандидатів на виборах до представницьких органів влади;
- введення гендерної освіти управлінців як невід'ємного елементу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, розробка освітніх програм з політичного лідерства жінок;
- активна пропаганда ідей паритетної демократії;
- проведення спеціальних компаній та політичних дискусій щодо підвищення ролі жінок в партіях та ін.

Відносно спеціалізованих органів – пропонуємо створити при Президентові України Комітет у справах жінок, заснувати Національну раду з питань гендерної рівності, створити у Верховній Раді парламентський Комітет з питань гендерної політики, запровадити механізм постійних громадських слухань з усіх аспектів гендерної політики.

Значно скоротити гендерну асиметрію в українському суспільстві може введення гендерних квот (як у складі списку політичних партій на рівні закону та статуту, так і у складі парламенту) та чіткого механізму притягнення до відповідальності за їх недотримання. При цьому, для забезпечення паритетності квоти мають бути на рівні не менше 40 % представників однієї статі.

Забезпеченню реального гендерного паритету в системі державного управління буде сприяти гендерна освіта державних службовців, що передбачає зміну їх організаційної культури шляхом використання спеціальних соціально-психологічних методів і методик. Така освіта сформує позитивне ставлення до жінок-керівників шляхом поступового подолання гендерних стереотипів.

Бібліографічний список

1. Конституція України від 28.06.1996р., із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст. 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/конституція>
2. Концепция паритетной демократии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.daginfo.com/news/view/993.html>
3. Гендерное равенство и демократия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/globalissues/democracy/>
4. Кормич Л. І. Принципові засади паритетної демократії / Л. І. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2011. – Випуск 42. – С. 12-20
5. Кормич Л. І. Категоріальний апарат аналізу гендерної політики України / Л. І. Кормич // Правове життя сучасної України: Матер. міжнар. наук. конф. проф-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012р.). Т. 1 / відп. за випуск д. ю. н., проф. В. М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 209-211
6. Несколько интервью о гендерном равенстве. Беседовала Наталья Биттен. 18 апреля 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://genderpage.ru>
7. Кочкина Е. В., Кириченко М. М., Степанова Н. М. Введение. Дестабилизация политических предписаний полу / Е. В. Кочкина. // Гендерная реконструкция политических систем: Сборник / под ред. : Степановой Н. М., д. и. н., Кириченко М. М., к. с. н., Кочкиной Е. В. – СПб. : ИСПГ-Алетей, 2003. – 991 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/index.htm>
8. Грабовська І. Паритетна демократія [Електронний ресурс] / І. Грабовська. – Режим доступу: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/paritetna_demokratiya

9. Музер Р. Дж. Влияние избирательных систем на представительство женщин в посткоммунистических государствах // Гендерная реконструкция политических систем / под ред. : Степановой Н. М., д. и. н., Кириченко М. М., к. с. н., Кочкиной Е. В. – СПб. : ИСПГ-Алетей, 2003. – 991 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/mooser.htm>
10. Нормативно-методичні основи гендерних перетворень. – К. : Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, 2005. – 184 с.

Стаття надійшла до редколегії 04.06.2012

В статье рассмотрен гендерный паритет в политической сфере (на уровне представительных институтов и политических партий) как составляющая паритетной демократии; предложены меры, направленные на достижение гендерного равенства в Украине.

The article considers the gender parity in the political sphere (at the level of representative institutions and political parties) as part of a parity democracy proposes measures aimed at achieving gender equality in Ukraine.